

Nagyváradra is beszökött a TIFF

Első alkalommal szervezték meg szeptember első hetében Nagyváradon az amúgy 17. kiadásánál járó Transilvania Nemzetközi Filmfesztivált (TIFF). Utólag annyit mondhatunk: reméljük, nem marad ennyiben.

Rég(ebb)i idők mozijának hangulatát idézte számomra a nagyváradai TIFF egyik eseménye, a színházi vetítés. Eszembe juttatta azt az időszakot, amikor még copfos kislányként rendszeres vasárnapi programom volt a mozizás Váradon. Gyermekekori barátnőmmel vasárnaponként nyakunkba vettük a várost, és beültünk valamelyik moziba. Sehol egy multiplex, viszont volt „modern szocreál” mozi a Rogériusz negyedben és a nagyállomás közelében (utóbbit nemrég bontották le), lepukkant, szakadt ülőhelyes filmszínház a mostani filharmónia épületében és patinás mozi a Fekete Sas palotában. Ez utóbbinak a hangulatát idézte föl a jelenlegi TIFF-es moziélmény a teátrumban. A megboldogult Szabadság – korábban Nagyvárad (Oradea) – nevezetű mozi nagytermének púderszagú eleganciáját, patináját, amikor

Tudor Giurgiu fesztiváligazgató és Bereczki Csaba rendező a zsinagógában

FRIED NOÉMI LÚJZA felvétele

filmvetítés előtt néha rápillantottam a kétoldalt sorakozó sasokra, szájukban színes égő fényeskedett, s rá-rácsodálkoztam, milyen szép is ez a terem itt a Sas palotában; megvolt a várakozás izgalma: milyen lesz a vetítésre kerülő játékfilm. Néhány évvel ezelőtt több próbálkozás is volt, hogy művészmozi működhessen az egykori Szabadság mozi helyén. Jó ötletnek bizonyult, mégsem tarthatott sokáig különféle okok, nehézségek és kifogások miatt. Egy lezser eleganciájú művészmozi valahol a városközpontban manapság is várhatná a filmrajongókat, hogy ne csak számítógépes házimoizás vagy multiplexes élmények gyűljenek. Kérdés, vajon van-e ilyesmire szándék, mert igény még volna rá, azt hiszem.

A TIFF első napján egy magyar film vetítésével kezdődött a program a színházban, amelynek homlokzati oszlopait filmfesztiválos plakátba öltöztették. Szász János rendező új, 2017-es filmjét, *A hentes, a kurva és a félszemű* című alkotást lehetett megtekinteni. A nézők zömmel a zsöllyében ültek, néhányan az emeleti páholyokban helyezkedtek el. A régi mozihangulatot idézte meg a fekete-fehér film is. A műsorfüzetben a következőket írták a filmről: „1925-ben förtelmes botrány kavarta fel Budapestet.

66

Kodelka Ferenc mészáros saját vágóhídján gyilkolták meg, majd feldarabolva, néhány bőröndben a városon át hurcolták, hogy aztán a Dunába hajtsák. Ki volt képes egy ilyen borzalmas gyilkosságra, és miért?” A film egy megtörtént bűnesetet dolgoz fel, vagy inkább használ föl kiindulópontként. Egy kegyvesztett volt csendőrtiszt, Léderer Gusztáv (a filmben Nagy Zsolt alakítja) és felesége, a rovott múltú, házasságuk előtt kasszírónőként is tevékenykedő Schwartz Mária, vagyis Mici (a filmben Fekete Mária néven szerepel, és Gryllus Dorka játssza) valóban brutálisan meggyilkolta, majd feldarabolta a gazdag hentesmestert, Kodelka Ferencet (Hege-dús D. Géza formálja meg a figurát). A tények viszont nem egyeznek, hiszen a gyilkosság körülményei, módja más volt, mint a filmben. És nem Budapesten játszódik a történet, hanem egy elszigetelt falucskában. De hát a rendezőt nem a história, nem a történelmi háttér, hanem a lélektani dráma foglalkoztatta inkább, az, hogy mi játszódhatott le a három ember között, mi minden rejlik az efféle kapcsolatokban, ami ilyes borzalmakhoz vezet. Nyers és furcsa hangulatú film lett, szűkszavú, nem szerethető, de nem is feledhető karakterekkel.

A PKE-n is sok volt a néző

FRIED NOÉMI LÚJZA felvétele

Amúgy érdemes utánaolvasni a történeteknek, a korabeli sajtó sokat foglalkozott a Kodelka-üggyel, Léderer viselt dolgaival, súlyos bűneiivel (nemcsak ez a gyilkosság terhelte a lelkét), annak idején Krúdy Gyula is írt a bűncselekményről. (Apropó, Léderer: Váradon működött Léderermalom, amelynek tulajdonosa persze nem az a Léderer, de a fáma szerint az egykori malom is rejtett sötét titkokat. A régi malomépületben egyébként az utóbbi években volt már filmvetítés, színházi előadás is. De ez már egy másik történet.)

A magyar film után vetítették a TIFF első napján a színházban Adina Pintilie *Nu mă atinge-mă* című alkotását. Akinek viszont már sok volt a

67

filmélményből, az elbandukolhatott a Nagysándor utcáig, mégpedig a Lokál kávézóba. A bár udvara melletti, jobb napokat is látott hajdani nyári kert (egy ideje sajnos parlagon és gazdátlanul hever, a Lokál vendégei mostanság csak kíváncsian fürkésző kóbor cicákkal találkozhatnak arrafelé) három estén át újból fölpezsdült élettel és filmekkel telt meg, itt vetítették ugyanis a román rövidfilmeket, ezekből lehetett mazsoláztatni. Aki hamarabb ért oda, vagy tartott egy pici szünetet két filmecske között, csak átsétált a hangulatos romkocsma bárjához. A lényeg, hogy összegyűltek a mozimániások egy-egy kellemes, családi hangulatú filmnézős estére. Amúgy a Lokálban máskor is szoktak filmet vetíteni, nem kell hozzá fesztivál.

Vasárnap este, rögvest, amint leszálltam a villamosról, máris a TIFF-be botlottam a Szent László téren. Vagyis a fesztivált hirdető kivilágított, jókora piros betűkbe. Ez is egy afféle aperiTIFF (a szójáték a műsorfüzetben található). Épp most kezdődött meg *Az ember, aki megölte Don Quijotét* című 2018-as Terry Gilliam-film vetítése. „Toby, az egykori ábrándozó rendező-hallgató ma cinikus reklámrendező. Egy évtized után visszatér abba a festői kis faluba, ahol még diákként első játékfilmjét forgatta Don Quijotéről, és nyugtalanító dolgot fedez fel: a film megváltoztatta a helybeliek életét” – olvasható e rövid ismertető a programfüzetben. A Monty Python-csapatból is jól ismert színész, rendező, forgatókönyvíró, Terry Gilliam (*Brazil; A halászkirály legendája; 12 majom; Félelem és reszketés Las Vegasban*) új filmjének gyártása húsz éven át tartott. A film előkészítését, többszáz kaszos forgatását, egyszerűen létrejöttét mindvégig megannyi malőr, szerencsétlenség, kalamajka kísérte. A rendező még-

Nagyvárád, Szent László tér

Fotó: LARISA BIRTA

sem, vagy talán éppen ezért, dacból sem engedte el a történetet, a projektet. Van itt minden. Modern szélmalomharc (a film elkészülte és persze a témája is), La Mancha lovagja (aki egy örült suszter) autósok és motorosok között, Sancho Panza ámuldozásai, elképedései, meg sok minden más. Megoszlanak a vélemények arról, megérte-e húsz esztendőn át dolgozni ezen a filmen. Mindenesetre sokan voltak kíváncsiak erre a különleges kaland- avagy káoszfilmre. Az idő egyébként kegyes volt a filmmániásokhoz, hiszen a szép szeptemberi nyárban kellemes volt ücsörögni a főtéren a hatalmas vetítővásznat bámulva, a búsképű lovag és társai történetébe alaposan vagy kevésbé alaposan belemerülve. A téren lévő bárók teraszairól is jól lehetett filmet nézni. Viszont a távolabb ülők, főleg a rövidlátók megszemből nemigen tudták olvasni a román feliratot. Olyanok is akadtak, akik a szökőkút peremére telepedtek le. Volt egy kis technikai gikszer is, egy idő után leállt a vetítés, lefagyott a gép. Negyedórás szünet után folytatódott a film. Úgy látszik, ezzel a Don Quijote-filmmel semmi sem megy simán, Váradon is utolérte valami fura átok, balsors vagy micsoda... Bizonyos idő után azért az ember lánya elkezdett fájlódni, és ha nem vitt melegebb szvetttert, lehetséges, hogy faképnél hagyta Don Quijotét és Sancho Panzát. Egy darabig azért kísért a lovag, hiszen a villamosmegállóból, sőt még a híd Szent László téri hídfőjénél is láthatók voltak a filmkockák, és hallhatók voltak a párbeszéddek, hangeffektusok.

Zenés utazás és krimi

Nagyváradon nincs moziterem, a legnagyobb gondot a helyszínek kiválasztása jelentette. Egy fesztivált az tesz sikeresé, hogy a közönség mennyire kapcsolódik be a beszélgetésekbe – Tudor Giurgiu fesztiváligazgató szavai járnak a fejünkben, miközben a Kossuth utcai neológ zsinagógába igyekszünk, Bereczki Csaba filmjének, a *Soul Exodusnak* a bemutatójára. Ő ugyanis az egyetlen magyarországi meghívott, aki a váradi TIFF első kiadására elfogadta a meghívást, vele beszélgethet a közönség a film után. Nyilván nem véletlenül, hiszen évtizedekig élt itt a rendező, aki ma a Magyar Nemzeti Filmalap nemzetközi és értékesítési igazgatója. S ha neve ismerősen cseng, nem véletlen: első filmje, a *Bolondok éneke* is Váradhoz kötődik, Horváth Imre (Eperjes Károly) is feltűnik benne. (Sőt, epizódszerepben váradi költő barátunk, Gittai István is.)

A *Soul Exodus* története Kanadában kezdődik, s Nagyváradon ér véget. Végy öt amerikai klezmerzenészt, akik The Brothers Nazaroff néven együtt zenélnek. Michael Alpert, Dan Kahn, Psoy Korolenko, Bob Cohen és Jake Shulman-Ment a titokzatos Nathan „Prince” Nazaroffot tekintik elődüknek, az ő tiszteletére választottak nevet. És elkezdődik a pergő klezmermuzsikával kísért utazás: New York, Párizs, Berlin, Budapest, Máramaros, Kisinyov, Nagyvárád, gondolatok identitásról, eredetről, zsidóságról, pogromokról, háborúkról... A záró képeken Daniel Kahn *Inner Emigration* című dalát játssza a Fekete Sasban, majd a Körös-parton futnak a zenészek (szép átkötés ez a film elején látott, hasonló

Nagyvárád, Szent László tér

Fotó: tiff.ro

New York-i jelenethez). És rengeteg zene, jiddisül, angolul, sőt magyarul is... sokszor szavakra sem volt szükség, hiszen a máramarosi közös zenélés képei magukért beszéltek. Mi arra voltunk kíváncsiak, hogy a képsorokhoz illő dalokat a film kedvéért írták-e, avagy a már meglévő anyagból válogattak, s mint a rendezőtől megtudtuk, ő választott a Nazaroff testvérek műveiből a képekhez illő zenéket.

Az Amerikától Kelet-Európáig tartó utazás nemcsak a zsidó identitásról szól, hanem arról az identitásról is, amely elveszithető, de amire mindannyiunknak szükségünk van, mondta Bereczki Csaba, s készséggel válaszolt a kérdésekre. Rendhagyó, hogy a rendező is feltűnjön a dokumentumfilmben, de személyessé is vált a film, mikor kiderült, az ő életének is személyes tapasztalata az emigráció. Számára dedikált lemezükön ez állt: „a hatodik Nazaroffnak”. Előfordultak konfliktusok a hosszú forgatás során, de ezek gyümölcsözőek voltak, s jobbra abból fakadtak, hogy nem hivatásos színészekkel dolgoztak, hanem zenészekkel, akiknek például nem volt türelmük a hosszabb kamera-beállításokhoz. Ez úgy oldódott meg, hogy a rendező elmondta, ha a zenészeknek a hangszerük a művészetük eszköze, számára ugyanez a kamera. Bereczki Csaba azt is elárulta: következő filmjének helyszíne Nagyvárád lesz, és a mozi egy '80-as években élő fiúcsapatról szól majd.

Következő filmes választásunk vasárnap délután a *Budapest Noir* volt, ezt a

Partiumi Keresztény Egyetem amfiteátrumában vetítették. Gömbös Gyula halála szinte elnyom minden más hírt, azonban Gordon Zsigmond (Kolovratnik Krisztián) bűnügyi újságíró érdeklődését jobban felkelti egy fiatal ismeretlen lány halála. Izgalmas nyomozás veszi kezdetét Gárdos Éva filmjében, s a főhőst is gyanúba keverik. A film végére természetesen minden kiderül, de nincs boldog befejezés, az újságíró is megalkuszik, mikor gyilkosság helyett öngyilkosságot ír le írógépén.

Ragályi Elemér operatőri munkája követi a film noir hagyományait. Még a nappali felvételek is szürkések, nincsenek harsogó színek, fények. A film nagy része füstös kávéházakban, lakásokban, irodákban, utcákon játszódik, a feszültség végig megmarad, a történetre a képek még jobban ráerősítenek. A PKE-s vetítés során az egyetlen zavaró pillanatot az alaposan késve érkező nézők jelentették, akik telefonjukkal világitva próbáltak helyet találni maguknak.

Megjegyzendő még, hogy mindkét vetítés a váradi görög-katolikus püspöki palota tüzét, majd az épületet mutató képsorokkal kezdődött, magyarul és románul az épület helyreállításának fontosságára hívták fel a figyelmet.

Művészmozi ugyan nincs Nagyváradon (bár a TIFF beharangozó sajtótájékoztatóján újra elhangzott, hogy a váradi önkormányzat uniós forrásokat keres a volt Szabadság mozi felújítására, s ha nem talál, saját erőből oldja ezt meg), azonban a város több terét is sajátos mozivá alakították a TIFF-esek. Tapasztalatunk s a fotók tanúsága szerint volt érdeklődés, kimozdultak a váradiak a főtérre, a zsinagógába, a várba, a PKE-re, a színházba vagy épp a Lokálba, hogy filmeket lássanak. Talán az egyetlen zavaró tényező az volt, hogy az egymást átfedő vetítések miatt nem néhettünk meg mindent, ami érdekelt bennünket. De hát egy fesztivál már csak ilyen.

**TÓTH HAJNAL
FRIED NOÉMI LUJZA**

KISS ERNŐ CSONGOR Románia-oratórium

Zudor János Romániából jöttem című kötetéről

„háborúsbűnök békeidőben
végeredményben a béke törvényei szerint
ítélendők meg”

Megdöbentő volt számomra Zudor második, *Romániából jöttem* című verseskötete és a *Pügmalion monológja* címen megjelent debütkötetének különbségeit, radikális hangsúlyváltásait látni, a posztmodern szerepjátékokra épülő líra hirtelen visszavonulását az alanyi költészet javára, mi több, nyelven kívüli dimenziók felé. A következő sorokban azt próbálom meg a két rövidke könyv között húzott érintők mentén feltárni, hogy hozott-e Zudor költészete számára nyomon követhető változást 1989. Milyen más természetű váltás érhető tetten? Hogyan érinti mindez az önreprezentáció kérdését?

A mindösszesen néhány hónap eltéréssel (1989 novemberében, illetve 1990 februárjában) publikált két verseskötet¹ általam leginkább szubsztanciálisnak tartott különbségeit három kérdés felől vizsgálom: 1. Ki(k) beszél(nek)? 2. Miről beszél(nek)? 3. És mit hallgat(nak) el? (A válaszok alkalmassint a *Románia*-kötetről szóló belátások formáját öltik majd – nem szigorúan ebben a sorrendben)

1.

Zudor János 1989-ben a Forrás-sorozatban megjelent első kötetét, a *Pügmalion monológja* három ciklusra oszlik a következő címek alatt: *Akropolita énekel*, *Az utolsó játszma*, *In memoriam*. E három közül az *Akropolita énekel* cím megfejtése okozhatja a legtöbb fejtörést. Utalhat például egy Georgios Akropolites nevű 13. századi bizánci görög diplomatára és történetíróra. Egy ennél valószínűbb, nem annyira a ciklus darabjaihoz, mint inkább a költő személyéhez

KISS ERNŐ CSONGOR (1990, Marosvásárhely) irodalomtörténész, kritikus, az ELTE Eötvös Kiadó szerkesztője. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári BBTE-n, illetve az ELTE irodalomtudományi doktori iskolájában végezte. Budapesten él.

kapcsolható magyarázat szerint: az *akropolitában* érdekesebb inkább a 'fellegvár' jelentésű *akropolis* szó toldalékolt változatát látunk: akropolita = 'fellegvári, a fellegvárból való'. Itt a Fellegvár áttételesen mint a kolozsvári élet fontos helyszíne szerepelhet, vagy az *Igazság* című folyóirat egy évtizeddel a kötet megjelenése előtt alapított *Fellegvár* című mellékletére is gondolhatunk (az utóbbi elnevezés természetesen az elsőből ihletődött). A *Fellegvár* a harmadik Forrás-generáció tagjai számára

1. A *Romániából jöttem* először a *Kelet–Nyugat* című nagyváradi irodalmi hetilapban jelent meg 1990. február 9-én, később ugyanebben az évben önálló kötetben is. Lásd ZUDOR János, *Romániából jöttem*, Magyar Bibliofil Társaság – Officina Nova Kiadó, 1990.